

תורת אמן

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת פסחים - פרק עשירי

הלכות קידוש והבדלה

סוגיה כט: על איזה יין מקדשים

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה כט: על איזה יין מקדשים

רקע

הגמ' במסכת בבא בתרא דנה בהגדרת יין הכשר לקידוש. הגמ' מביאה רשימת יינות הפסולים לקידוש, והראשונים דנים ביין נוסף. יש להבין מהי סיבת הפסול בכל אחד מהיינות.

מקורות

- א. בבא בתרא צז-צז: "אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב אין אומרים קידוש... כי יתאדם"
- ב. תוס' ד"ה אילימא, חמר
- רי"ף פסחים כב: "גרסינן בפרק המוכר פירות לחבירו... לחלוחית לא מקדשין עליהו"
- ר"ן ד"ה אין, גרסינן, "... דתרויהו סמיכי להדרי בגמ'"
- רמב"ם הל' שבת פכ"ט הל' יד-יז, והשגת הראב"ד
- טור סי' ערב, "... שאין מקדשין על אחד מאלו"
- ג. שו"ע סי' ערב סע' א-ח, ומשנה ברורה

טור אורח חיים סימן ערב

אין מקדשין אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח, למעוטי ריחו רע שמסריח קצת ואפילו ריחיה וטעמיה חמרא אע"פ שמברכין עליו בפה"ג; ולמעוטי מגולה אפי' סיננו במסנת. כתב הרי"ף גיאת אפילו האידנא דלא קפדינן אגילוי אין מקדשים עליו אבל מברכין עליו בפה"ג. ויין מגתו מקדשין עליו, דתנן סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום, וכן היין שבפי החבית אע"פ שיש בו קמחין, ויין שבשולי החבית אע"פ שיש בו שמרים, ויין כושי פירוש שחור, בורק פ"י לבן ביותר והוא לגריעותא, יין הלסטיון פ"י מתוק, ויין סתם של מרתף שאינו בדוק אם הוא טוב אם לאו, כולם מקדשין עליהם, ומ"מ מצוה מן המובחר לברור מן היין טוב לקדש עליו. כתב בה"ג שייך חי אפי' אם הוא חזק דדרי על חד תלתא מיא מקדשין עליו, ומ"מ יותר טוב למוזגו ובלבד שיהא מוזג כראוי ויינות שלנו יותר טובים הם בלא מזיגה. ויין צמוקים מקדשין עליהם ל"ש מכמשי בגופנייהו ול"ש נצטמקו ע"י חמה או על ידי תולדות האור כגון שהכניסן בחמין למהר צמוקן או שתלאן בעשן, והוא שיצא מהן קצת לחלוחית כשמעצין אותן אבל אם אין בהן לחלוחית ואין יוצא מהן דבר אלא ע"י שרייה ששורין אותן במים לא. וחמרא דריחיה חלא וטעמיה חמרא חמרא, אבל אם ריחיה חמרא וטעמיה חלא חלא, דבתר טעמיה אזלינן. שמרי יין שנתן עליהם מים או חרצנים שנתן עליהם מים ויש בהם טעם יין אין מקדשין עליהם, ומברכין עליהם שהכל, אפי' אם נתן עליהם ג' מדות מים ויצאו ג' מדות וחצי, אבל אם נתן ג' מדות מים ויצאו ארבעה הוה ליה כייין מוזג. ועל יין מבושל רבו הדעות, הרב ר' שמעיה כתב בשם רבינו שלמה שמברכין עליו שהכל וכ"כ הרב ר' יצחקן גיאות. יין שנתבשל אפילו מעט וכן אם נתן לתוכו מעט דבש מברכין עליו שהכל וכ"כ רב האי, וכיין שנתן האור תחתיו והרתיח אין בו משום גילוי ולא משום יין נסך ואין אומרים עליו קידוש היום, ואינו נראה לבעל העיטור דלא גרע מקונדיטון דאיתא

בירושלמי שיוצאין בו בפסח ידי ד' כוסות וכ"כ ר"ת ור"י שמקדשין על המבושל ולזה הסכים א"א ז"ל, והרמב"ם ז"ל כתב אין מקדשין אלא על יין הראוי לנסך על גבי מזבח לפיכך אם נתערב בו דבש או שאור אפי' כטפת חרדל בחבית גדולה אין מקדשין עליו כך אנו מורין בכל מערב ויש מי שמתיר לקדש עליו שלא אמרו יין הראוי לנסך על גבי מזבח אלא להוציא מגולה או ריחו רע או מבושל שאין מקדשין על אחת מאלו.

הסבר הסוגיה

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: אין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לינסך על גבי המזבח. [גמ' ב"ב צז.]

רב מחדש שדין יין הכשר לקידוש אינו זהה לדין יין שברכתו "בורא פרי הגפן", ומקדשים רק על יין הראוי לניסוך על גבי המזבח. דינו של רב צריך תלמוד, מדוע דין קידוש תלוי בדין ניסוך, הרי לכאורה אין קשר בין שני הדינים הללו? כדי להבין את דינו של רב יש לברר מהם היינות הכשרים לקידוש, מהם היינות הפסולים, ומהי סיבת הפסול של כל אחד מהם.

הגמ' מביאה רשימה של יינות שלכתחילה אין מנסכים אותם על גבי המזבח, ורשימה של יינות שאף בדיעבד פסולים לניסוך. היינות שלכתחילה אין מנסכים אותם הם: יין מגתו, יין מפיה של חבית ומשוליה, יין כושי, בורק, היליסטון, של מרתף ושל צימוקים. היינות שאף בדיעבד פסולים לניסוך הם: יין קוסס, יין מזוג, יין מגולה, יין של שמרים ויין שריחו רע. נבאר מהם היינות הללו, ומהו החסרון בכל אחד מהם:

א. יין מגתו - מיץ ענבים שעדיין לא הספיק לתסוס כראוי והוא אינו משכר.
ב. יין מפיה של חבית ומשוליה - יין שמעורבים בו קמחין או שמרי יין, ולכן הוא משובח פחות.

ג. יין כושי - יין שחור.

ד. יין בורק - רשב"ם [ד"ה בורק] מפרש: לבן ורע הוא, והרמב"ן [ד"ה בודק] גורס "יין בודק", ומפרש: יין חזק הבודק כל הגוף.

ה. יין היליסטון - יין מתוק. הגמ' במנחות [פז.] מחלקת בין שני סוגי יינות מתוקים, אם המתיקות נובעת מהשמש שבישלה את הענבים יותר מדי - היין כשר לנסכים בדיעבד, אם המתיקות נובעת מזון הענבים - היין פסול לנסכים אפילו בדיעבד [מהרמב"ן ד"ה והיליסטון] משמע שגורס בגמ' להיפך].

ו. יין של מרתף - יין שלא נבדק ואין ידוע אם הוא קוסס או לא [עיי' לקמן מהו יין קוסס].
ז. יין צימוקים - הרי"ף [כב:] פוסק שיי' צימוקים כשר רק כשניתן לסחוט את הצימוקים ולהוציא מהם לחלוחית, אבל אם אין יוצאת לחלוחית אין מקדשים עליו.

יינות אלו הם יינות גמורים אך איכותם נמוכה. כיוון שאיכותם נמוכה אין מנסכים אותם לכתחילה על גבי המזבח, אבל אם ניסך - כשר, ולכן הם כשרים לקידוש לכתחילה.

ח. יין קוסס - יין שהתחיל להחמיץ ואינו ראוי להיות שכר [עיי'ן רשב"ם ד"ה יין קוסס ורמב"ם בפירוש המשנה ב"ב פ"ו מ"ב].

ט. יין מזוג - יין המזוג במים ביחס של רבע יין ושלושה רבעים של מים.

י. יין מגולה - אינו ראוי לשתייה, וממילא אינו כשר גם להקרבה.

יא. יין של שמרים - שמרי יין שנתן עליהם מים.

יב. יין שריחו רע - מאוס לגבוה.

הגמ' מסבירה שהיינות הללו פסולים לניסוך מסיבות שונות. יין קוסס פסול לניסוך מפני שאינו מוגדר יין, ואם כך פסול גם לקידוש [עיי'ן רשב"ם (ד"ה למעוטי מא) שניסוח זה תלוי במחלוקת רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי]. יין מזוג ויין של שמרים פסולים לניסוך בגלל המים המעורבים בהם, אך לקידוש הם ראויים ומשובחים. על כרחנו שדברי רב, שאין אומרים קידוש היום אלא על יין הראוי לניסוך על גבי המזבח, מתייחסים ליין מגולה ויין שריחו רע המוגדרים יין, מברכים עליהם "בורא פרי הגפן", אך אינם כשרים למצוה בגלל מאיסותם.

הגמ' בסוף הסוגיה מביאה את שאלת רב כהנא מרבא מה דין יין חוריין. הרשב"ם [ד"ה חמר חוריין מהו] מפרש שיין חוריין הוא יין לבן הזהה ליין בורק. יין זה, כפי שמפורש בתחילת הסוגיה, כשר לנסכים בדיעבד ולקידוש לכתחילה. שאלת רב כהנא מרבא היתה לגבי נסכים בלבד, אך לקידוש לא היה לו ספק שהוא כשר לקידוש, שהרי אינו יין מאוס. רבא פסלו מפני שלא שמע את הברייתא המכשירתו. תוס' [ד"ה חמר] מסכימים עם רשב"ם שיין חוריין הוא יין גרוע, אך לדעתם יין זה גרוע מייין בורק, ולכן נפסל אף בדיעבד.

הרמב"ם [ד"ה חמר חוריין] חולק על הרשב"ם ותוס', ולדעתו שאלת הגמ' אינה על יין גרוע אלא על כל יין לבן. רבא לומד מהפסוק שרק יין אדום מוגדר יין ורק הוא כשר לניסוך ולקידוש. מלשון הרמב"ם [מכל מקום לענין קידוש היום בעינין אדום] משמע שמברכים על יין לבן בורא פרי הגפן ואף על פי כן אינו מוגדר יין. ברכת בורא פרי הגפן אינה תלויה בשם יין אלא בתוצר של הגפן שאישתני למעליותא. כיוון שיין לבן הוא פרי הגפן והוא אישתני למעליותא, מברכים עליו בורא פרי הגפן אף שאין לו שם יין ואינו כשר לקידוש¹.

נחלקו הראשונים בדין יין נוסף שאינו מוזכר בגמ' - יין מבושל. רש"י [מובא בתוס' ד"ה אילימא] סובר שבישול מפקיע שם יין, ולכן מברכים עליו "שהכל" והוא פסול לקידוש. הרמב"ם [ד"ה למעוטי מגולה], הרא"ש [ב"ב פ"ו סי' י] וראשונים נוספים סוברים שיין מבושל אישתני למעליותא, ולכן מברכים עליו בורא פרי הגפן והוא כשר לקידוש [אמנם יין מבושל פסול למזבח, אבל שם יש גזרת הכתוב מיוחדת שרק יין במצבו הטבעי כשר למזבח].

לרמב"ם שיטה ייחודית בגדרי יין הכשר לקידוש. הרמב"ם [הל' שבת פכ"ט הי"ד] פוסק: "אין מקדשין אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח, לפיכך אם נתערב בו דבש או שאור אפילו כטיפת החרדל בחבית גדולה אין מקדשין עליו, כך אנו מורין בכל המערב, ויש מי

¹ כיוון שהרמב"ם פוסל יין לבן לקידוש הוא אינו יכול לגרוס כרשב"ם "יין בורק" אלא "יין בודק".

שמתיר לקדש עליו ואומר לא נאמר היין הראוי לנסך על גבי המזבח אלא להוציא יין שריחו רע או מגולה או מבושל שאין מקדשין על אחד מהן". הרמב"ם הכיר את הפרשנות הרווחת בראשונים, שהדין שאין מקדשים אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח ממעט יינות שאין להם שם יין [יין מבושל] או יינות מאוסים [מגולה וריחו רע] בלבד, אבל הוא מפרש את דברי רב כפשוטם, ואין מקדשים על שום יין שאינו ראוי לנסך על גבי המזבח אפילו הוא יין משובח.

הבעיה בפסיקת הרמב"ם כפולה:

א. פסק הרמב"ם עולה יפה עם לשונו של רב אבל אינו מתיישב בדברי הגמ': אם דברי רב מתבארים כפשוטם, מדוע חיפשה הגמ' בעמל רב דוגמאות למיעוט שממעט רב, ומדוע נדחקה לומר שרב ממעט יין מאוס ולא אמרה שרב ממעט יין שנתערב בו דבש או שאור?

ב. סברת הפסק אינה ברורה. מדוע ליישם את גזרת הכתוב [ויקרא ב, יא] "כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה" במצות קידוש?

הראב"ד משיג על פסק הרמב"ם, ומוסיף שבירושלמי מפורש שמקדשים על יין קונדיטון שהוא יין שיש בו דבש.

הסבר שיטת הרמב"ם הוא שיסוד דין קידוש על היין הוא מדין שירה [אין אומרים שירה אלא על היין] (ברכות לה.) המקור לכך שאין אומרים שירה על היין הוא מניסוך היין [ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח א-להים ואנשים, אם אנשים משמח א-להים כמה משמח? מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין] (שם) ולכן מחדש רב שרק יין הכשר לניסוך על גבי המזבח כשר לקידוש.

יש להוסיף שהרמב"ם אינו כותב שיין של הבדלה הוא יין שראוי לניסוך על גבי המזבח, וכנראה שבהבדלה אין דין שירה, שהרי אין בה "זכירת שבת וקידוש", ולכן גם יין שאינו ראוי לניסוך על גבי המזבח כשר להבדלה.²

סיכום

יין יכול להפסל לקידוש משלוש סיבות שונות: א. אינו מוגדר יין. ב. יין מאוס. ג. יין שאינו כשר לניסוך על גבי המזבח.

משקה שאינו מוגדר יין פסול לקידוש לכולי עלמא, ונחלקו הראשונים בהגדרת יין. יין מבושל לדעת רש"י ורשב"ם אינו מוגדר יין, אין מברכים עליו "בורא פרי הגפן" ואינו כשר לקידוש; לדעת הרמב"ם והרא"ש הוא מוגדר יין, מברכים עליו "בורא פרי הגפן" והוא כשר לקידוש. יין לבן לדעת הרמב"ם אינו מוגדר יין ופסול לקידוש, אך מברכים עליו "בורא פרי הגפן", לדעת רשב"ם ותוס' הוא מוגדר יין וכשר לקידוש.

יין מגולה [אפילו סיננו במסנת] ויין שריחו רע מאוסים למצוה ואין מקדשים עליהם.

² הבנה זו שביין של קידוש יש דין שירה ואילו ביין של הבדלה אין דין שירה מובאת לעיל [עמ' 127, 171].

הרמב"ם פוסל לקידוש יין שנתנו בו דבש או שאור מפני שאינו ראוי לניסוך על גבי המזבח.

הלכה

השו"ע [סי' ערב סע' א] פוסק שייך שריחו רע ויין מגולה פסולים לקידוש, והמשנה ברורה [סק"א] מוסיף שהם פסולים גם להבדלה [הוא דוחה את דברי רבי עקיבא איגר (סע' ד אות א) המעלה אפשרות שכל היינות המובאים בסימן זה כשרים להבדלה].

השו"ע [סע' ד] פוסק שייך לבן כשר לקידוש, הרמב"ן פוסלו לקידוש ומכשירו להבדלה, ומנהג העולם להכשירו אף לקידוש.

השו"ע [סע' ח] פוסק שמקדשים על יין מבושל ועל יין שמעורב בו דבש, ויש אומרים שאין מקדשין עליהם. הרמ"א מוסיף שהמנהג להעדיף יין מבושל ויין עם דבש כשהם משובחים יותר מיינות אחרים.